

Andreu Bonmacip, guardià del port de Mallorca

ANTONIO ORTEGA VILLOSLADA

*...car nos veem, Senyer, que homens son qui van per la mar sà e là en naus e en lenys e en galeres e en barques e en altres vaxells; e los uns van per mercaderies, los altres veem que son corsaris, los altres pescadors...*¹

Introducció

Aquestes activitats marítimes, que ens resumeix el beat mallorquí, devien esser controlades per part dels oficials reials. Si del control dels corsaris s'encarregaven les diferents flotes organitzades a Mallorca al llarg dels segles medievals, amb el seu almirall com cap visible i representant de l'autoritat del monarca, del bon funcionament del port s'en carregaven un grup d'oficials reials especialitzats cadascú en uns treballs específics.²

Un d'aquests càrrecs era el de guardià del port, encarregat de controlar una de les principals fonts d'ingressos, tant per les rendes reials com de la ciutat, com era el port de la ciutat de Mallorca. Les referències més antigues d'aquest càrrec es remonten fins l'any 1272 quan en Jaume Carcases va presentar els comptes de tota la recaptació del port de Mallorca.³ Uns anys més tard, en Berenguer d'Olesa, guardià el 1276 haurà de demanar la certificació dels comptes de 1275 perquè els llibres s'han perdut en la revolta d'aquell any.⁴

¹ Ramón LLULL: *Llibre de Contemplació en Deu*. Capítol 117: *com hom se pren guarda de so que fan los mariners*.

² Jaume SASTRE MOLL: *El puerto de la Ciutat de Mallorca...*, 147.

³ Francisco SEVILLANO COLOM; Juan POU MUNTANER: *El puerto de Palma de Mallorca*, Palma de Mallorca, 1974, 84.

⁴ ARM, ECR, 348, 283 ... *que instrumenta, ut asseris, fuerint fracta quando furor populi Maioricarum...* La recaptació d'aquell moment comprenia l'ancoratge, la sortida de sarraïns i la venda dels productes dels sarraïns: *...tam de morabatinis ancoragi quam de sarracenis qui exierunt de terra Maioricarum et de directis sarracenorum qui interes(sic) in Maioricis vendiderunt...* Aquestes rendes no donaven gaire beneficis perquè els costos del dragat –*escurar lo port*– i manteniment del port s'engolien gairebé tots els beneficis i, fins i tot, hi havia anys que els comptes quedaven a zero i per això trobam alguns que acaben en un més que lacònic *nil remaneat*. Pau CATEURA BENNASSER: *Sobre el "Infant En Jacme" y Mallorca (1256-1276)*.

Emperò no és fins a principis del segle XIV quan aquest càrrec gaudirà d'una autonomia diferenciada d'altres oficis com l'encarregat de recollir la lleuda o *leuder*. Aquests càrrecs es desenvoluparan gràcies a la voluntat de Sanç I de Mallorca qui va tenir un paper fonamental per l'augment de les activitats marítimes mallorquines. Activitats en les que el mateix Sanç va participar, com a qualsevol altre mercader mallorquí, enviant els seus vaixells fins a Flandes.⁵

Dins de les seves atribucions, trobam que les principals eren la recaptació del dret conegut com *dret d'Ancoratge*, així com la del dret de *exida de sarrahins e de empare* i el lloguer de les anomenades *botigues de la mar* i de les torres del port de Portopí.⁶ L'any 1306 tenien les seves oficines aprop del moll en una botiga comprada a n'Arnau Gras. L'importància d'aquest càrrec ve donada per l'evolució dels ingressos que va percebre aquest oficial. Si el 1311 en P. de Vilardell –primer guardià del port que coneixem- rebia 25 lliures anuals, el 1315 el rei Sanç I confirmava en el seu càrrec a Jaume Perdigó, nomenat pel seu pare Jaime II de Mallorca, i li va pujar fins a les 30 lliures.⁷ Poc temps després, el mateix Sanç I tornà a pujar el salari, arribant fins a les 35 lliures.⁸

⁵ ARM, RP, 25, 25v-26r: *...Noueritis nos per presentes de speciali gratia concessisse fideli nostro ffranciscus rossilionis, capitano galearum subditorum nostrorum que debent in fflandriam nauigare ut in flandria recipiat nomine nostro totum nolitum quod debebitur ex rebus e mercibus que vehentur in galea nostra noua que adducetur ad viaticum supradictum...*

⁶ Jaume SASTRE MOLL: *El puerto de la ciutat de Mallorca...*, 147. Dins del registre AH 3.399bis, 137v, trobam els beneficis que obtingué en Sanç I l'any 1322: *Item, receberem den Gustia de ceua e den Jacme perdigo, Guardians del port de Maylorches los quals auien reebudes per la dita guardiania, so es assaber, de exida de sarrahins e de emparens*

Item de les torres qui son aportopi

Item del anchoratge del port per lo dit any

En axi es per tot en suma so que es estat reebut per los dits

Guardians

Dels quals abatem que pagaren en messions necessarias del ofici e per salari lur e de ll macips

lurs

E axi romaseren nostres de la dita guardia, abatudes messions

Item de les torres qui son aportopi

Item del anchoratge del port per lo dit any

En axi es per tot en suma so que es estat reebut per los dits

Guardians

Dels quals abatem que pagaren en messions necessarias del ofici e per salari lur e de ll macips

lurs

E axi romaseren nostres de la dita guardia, abatudes messions

Item de les torres qui son aportopi

Item del anchoratge del port per lo dit any

En axi es per tot en suma so que es estat reebut per los dits

Guardians

Dels quals abatem que pagaren en messions necessarias del ofici e per salari lur e de ll macips

lurs

E axi romaseren nostres de la dita guardia, abatudes messions

Item de les torres qui son aportopi

Item del anchoratge del port per lo dit any

En axi es per tot en suma so que es estat reebut per los dits

Guardians

Dels quals abatem que pagaren en messions necessarias del ofici e per salari lur e de ll macips

lurs

E axi romaseren nostres de la dita guardia, abatudes messions

⁷ ARM, RP, 25, 10r-v: *Jacobo perdigoni, guardiani portus Maiorice que in officio custodie dicti portus et aliis seruiciis... ..concedimus quod ab officio custodie seu guardie dicti portus non possit deponi uel dari ab aliquo uel aliquibus... ..esse in ipso officio ad salarium XXX libras...* poc després també nomenava an *Gustianus Seua* guardià del port (fols. 18v-19r). Ambdós deuen recollir els impostos i guardar-los dins una caps de dues claus, una per hom: *...quod simul cum socio suo Guardiano portus recipiat totam pecuniam prouenientem ratione portus Maioricarum tam de encoragio, emparis, albaranis quam aliis quibuscumque que tota pecuniam ponatur in una caxia in quam sint due caluater e de quibus teneant unam caluem dictus Jacobus et aliam dictus socius suus; et ambo ipsi tradant dictam pecuniam sint peruenient ex predictis procuratoribus nostris...* Anys més tard, en Pere IV donava unes instruccions molt més precises i volia que la recaptació es guardàs dins una caixa que deuria tenir calaixos per guardar dins de cada calaix la recaptació corresponent a cada impost. ARM, RP-26, fol. 146r-147v

⁸ ARM, RP, 25, fol. 35r: *...fidelis nostri Gustiani de Seua, guardiani portus Ciuitate Maioricarum, volumus augmentare eidem salarium anualium quod recipit per officio ipso. Quatenus mandamus uobis... ..per salario suo iamdicti officii detis singulis annis Triginta quinque libras Regalium Maioricarum minorum... ..Datum in Ciuitate Maioricarum, pridie nonas Julii, Anno domini MCCCXX Tercio..* Aquell mateix any veim que els oficials encarregats de la custòdia dels castells rebien un total de *només* 25 lliures (fol. 28v):

Aquest oficial ostentava el càrrec amb un soci⁹ i tenia un ajudant en la figura de l'anomenat *nunci custodi* –també *nunci guardià*- del port. L'any 1344, en Pere IV nomenà en Pere Graner, ciutadà de Mallorca, nunci custodi del port de Mallorca.¹⁰ Càrrec que no li durà massa temps perquè dos anys més tard aquest càrrec l'ocupava en Jaume Vilafranca, que va actuar com a testimoni en aquest plet.¹¹

Aquestes són, *grosso modo*, les dades més conegudes d'aquest oficial reial. Ara bé, no és aquest l'objectiu d'aquestes pàgines. Ja hem parlat d'aquest oficial com l'encarregat de recaptar diversos impostos, però també tenia altres obligacions com era la inspecció dels vaixells abans de donar-lis el permis¹² corresponent, previ pagament de la taxa fixada, per sortir de la badia de Ciutat.¹³

Actuacions d'Andreu Bonmacip, guardià del port

Les actuacions d'aquests oficials no es lliuraven d'errades i aquestes planes són el comentari d'una d'aquestes. Els fets es varen produir el febrer de l'any 1346 quan el guardià del port –cal dir que en tot moment recolzat pel seu soci en el càrrec- no volgué inspeccionar, malgrat la insistència de l'escrivà de la nau, el vaixell del patró genovès Simó de Negrono que volia sortir cap a *Ispania*.

Un dia del mes de febrer l'escrivà de la nau anomenada *la Policastro*, comandada pel patró genovès Simó de Negrono, arribà de bon matí al *moll de la mar* de la ciutat amb

vidit ibi Nicholozo laurabe, Januensem scriptorem nauis vocate la policastro, tunc surte ante puntam portupini, de qua erat patronus Simon de negrono, qui scriptor requirebat instantissime Andrea bonimacipum, Guardianum portus predicti, et Arnaldum de brugaria, eum socium super vasis maritimus recognoscendis in suo idiomate loquendo ut plarecet eis accedere ad dictam nauem per ipsam tarifandam nam patronus eisdem non spetrabat nisi eos et postam faceret suum viaticum... ARM, AH. 442, 207r.

¹⁰ ARM, RP. 26, 108v-109r: *...comiserimus eidem officium nuncii custodium portus maioricarum tenendum et regendum per ipsum quamdiu domino Regi placuerit et non ultra... dari et solui asueta fuit et est anno quolibet Centum solidos Regalium maioricarum minorum...*

¹¹ *Jacobus de Vilafrancha, nuncius Guardiani portus Maioricarum, testes... qui scriptor dicta die pluries in presenciam istius requisiiit instantissime et pluries Androani boni macipii, Guardianum portus predicti, ex parte dicti patroni ut plareret accedere ad dictam nauem, tunc argiantem per Gulfum ante Ciuitatem, causa terifandi eam nam dictus patronus non spectabat nisi ipsum Guardianum sit quod dictus Guardianus ducebat ipsum scriptorem nauis per uerba dilatoria...*

¹² Dins dels diferents registres on es conserven les concessions dels corresponents guiatges als patrons, sempre trobam la mateixa articulació documental: permís de l'autoritat que inclou el nom del patró, el tipus d'embarcació, la càrrega, el port d'arribada i, gairebé sempre, una clàusula amb l'obligació d'anar al lloc permès i no d'altres, baix pena *de cors e auers*. De seguida ve una segona part composta pel trasllat del corresponent avis al guardià del port per que els dexi sortir sense cap entrebanc.

¹³ Aquesta inspecció era molt útil per controlar la sortida de productes prohibits, com és el cas d'en Francesc Robiol, de Perelada, a qui n'Andreu Bonmacip, guardià del port de ciutat de Mallorca, prendrà quan vol recollir vuit espases genoveses -sense tenir la llicència o l'albarà reial- del leny d'en Bernat Tanebrell que marxava cap a Sant Feliu de Guixols el 22 de juny de 1347. ARM, RP. 27, 121r. L'any següent el llochtinent Gilabert de Centelles comunicava als batles i als guardians dels diferents ports de l'illa de Mallorca que no permetessin sortir cap vaixell: *...de nos en Gilabert etc... als amats tots uniuerses e sengles batles e guardians dels ports dela hilla de Malorques als quals les presents peruendran o alguns lochs tinens. Salut e dileccio. Manam uos per causa que no lexets partir dela terra de Malorques alcun vexel de mar sies gran sies poch tro de nos altre manament haiats haut en contrari. Easso no mudets. Datum a Malorques, VI idus decembre, anno domini MCCCXLVIII.* ARM, AH. 6.729, 22r-v

una gòndola i demanà per parlar amb el guardià del port i el seu soci per a que anassin a la nau per, segons diu la documentació, tarifar-la. És a dir, donar-li el vist i plau per a que pugui sortir vers Màlaga. Els diversos testimonis ens diuen exactament allò que va succeir.

N'Antoni Calafat, mercader, es trobava en el moll a primera hora del matí quan va veure que de la nau -que havia ancorat fora la punta de Portopí- arribava al moll de la ciutat en Nicholoso Laurabe, escrivà de la dita nau, demanant a n'Antoni Calafat si havia vist al guardià del port. Li diu que no però que el seu soci es troba al moll en aquell moment. L'escrivà se'n va cap a ell i li diu: "...*Misser, lo patro menuia avos queus placia que intrest en la sua nau per terifar, que tot hom es en nau e no espera sino vos e de present faria vela...*" El soci del guardià li respon que "...*noy poria intrar ara quel Guardia noygues e de present que venga nos la intrarem volenters...*"

Quan arribà el guardià, aquest li donà la mateixa resposta i llavors, per afavorir la feina, l'escrivà de la nau ofereix la seva gòndola per anar cap al vaixell, però reb una resposta per part dels oficials portuaris que, com a mínim, es pot qualificar de dilatòria: "...*Nos no som acostumats de intrar en neguna nau ab la barcha de la nau, mes haiats nos l lahut e de present montare...*"

L'escrivà, quan li demanà n'Andreu Bonmaçip, llogà tot d'una un llaud¹⁴ i reb bones paraules tot i assegurant-li, parlant en nom seu i del seu soci, que "...*nos non irem aportupi -loquendo in persona sua et dicti Ar. de burgaria- per certificar alguns lenys quy ha e de present montarem en la nau e axi auatas vos en en bo soany(sic) que nos hi ssarem sus ades...*"

Creient les paraules del guardià, en Nicholoso Laurabe torna cap a la seva nau fins que a mig matí ha de tornar al moll perquè encara el guardià no hi ha anat a despatxar la nau. Quan el troba li torna demanar que faci el favor de anar-hi perquè només manca aquest requisit per poder partir cap al seu destí: "...*Misser, per lamor de deu, vos requir eus prech queus espatxets de montar en la nau, que lo patro no espera sino vos altres que tot hom es en nau...*"

Davant les preses de l'escrivà, la resposta de n'Arnau de Bruguera, soci del guardià del port, no pot ser més contrària per als seus interessos: "...*beus pensats que no haiam afer sino ses vostres faenes, daltres nos en van derrera qui son primers de vos altres e si noy anam per lo mati, anar hiem de pus dinar*" i afegeix: "...*veyts al patro que prenga laltre volta ab la nau -que nauis tunc arquejabat, ut dixit iste, per Gulfum ante ciuitatem- e nos haurem torsat(sic) aportupi e apres montarem en lanau...*"

El testimoni d'en Francesc Alemany dona més informació damunt lo dit pel soci del guardià que li demana que duguin la nau fins al port de Portopí: "...*per lo terc nos no irem en sa nau fins que sua surta dauant portupi, e axi deys al patro que prenga la volta ves portupi e surgescha aquí e irem hi...*"

Aquesta situació no hagués tengut cap incidència de no haver estat per les condicions metereològiques d'aquell dia de febrer. El vent bufava fort del Nord, oscil·lant

¹⁴ Li costà dos sous: "...*Et statim ipse scriptor conduxit unum lambutum a quodam barquerio cuius nomen ignorat per duobus solidos et conducto ipsos lambuto...*" ARM, AH, 442.

entre Tramuntana i Gregal. Això no permetia que la nau pogués anar de Portopí fins al moll de la ciutat, perquè hauria d'haver donat proa al vent,¹⁵ però tampoc li permetia mantenir-se ancorada davant qualsevol d'aquests ports per esperar l'oficial reial¹⁶ degut a la intensitat del vent.

Preveient aquesta situació, el patró va enviar de bon matí l'escrivà amb el bot auxiliar més gros que duia la nau, és a dir, amb la gòndola, per recollir els oficials portuaris i dur-los fins al vaixell, com ens ho diu en Francesc Alemany, tot recordant les paraules de l'escrivà: "...*Missers, vos altres voets ho quel vent so refrescha entre grech e tremontana per que lo patro no poria fer aquexa volta que deys per surgir dauant portupí, mes sí a vos altres plau, si no volets anar ab sa grendola de lanau, yo vos logare l lahut...*"

No n'hi havia d'altre pel patró que navegar de bolina per la badia de ciutat tot esperant la visita dels oficials portuaris perquè la força del vent impedia, tal com hem vist, que la nau pogués ancorar i estar davant de qualsevol dels dos ports. Finalment, mogut per la impossibilitat de mantenir-se a l'espera, en Simó de Negrono decideix fer veles i deixar la badia de Ciutat sense rebre la inspecció dels oficials reials.

Aquest fet constituïa tota una desfeta per la seva reputació i deixava al patró com un mal mariner. Allò que els mariners castellans anomenaven com un *mal andante*.

Però gràcies a la resolució del plet sabem que l'actuació del patró genovès fou força bona, tal com caldria esperar d'un mariner amb la seva fama. Quan partia de la badia de Ciutat va prometre, dins del seu vaixell, que la primera ocasió que tingués de presentar-se davant les autoritats mallorquines i explicar els fets, ho faria. No va voler esperar que això succeís i tot d'una que va arribar a port va enviar una carta al governador explicant els fets¹⁷ i certificant la seva obediència al rei d'Aragó.

No sorprèn la resolució d'aquest plet en favor del patró perquè els diversos testimonis confirmen que aquest genovès era un home del rei d'Aragó i donen la culpa al guardià per la tardança en anar a la nau en aquelles circumstàncies.¹⁸ Efectivament, aquest home tenia fama de, a més de bona persona, de bon mariner i una gran reputació entre els catalans i el genovesos.¹⁹ A més a més, tenia en alta estima al rei d'Aragó en Pere IV, de qui parlava meravelles²⁰ segons es desprèn de les declaracions d'en Pere Rostell, mercader

¹⁵ Totes les declaracions dels testimonis parlen de la impossibilitat d'anar cap al moll de la ciutat per mor del vent: *...ventus erat multus terralis et flacabat quod plurima atque fortionejbat inter tremontanam et grechum...*; *...dixit quod non cum ventus inaperet multum flacare inter grechum et tremontanam qui erat contrarius ad redendum uersus portupinum...* 208r.

¹⁶ En opinió del mariner Nicolau Frarus: *...ut firmiter iste credit quod ventus erat intus valde terralis et non poterat bono modo se retinere uersus portupinum nec ante ciuitatem...* ARM, AH. 442, 209r-v.

¹⁷ *...dicebat quod prima vice qua deus ipsus redire permiteret in ciuitate mayoricarum incimaret predictam et clare doceret honorabili domini gubernatori mayoricarum ut de eius vera obediencia et innocencia plena constaret...* ARM, AH. 442, 211v.

¹⁸ *...dabant culpam dicto Gardiano da tarda quam dabat dicto patrono...* ARM, AH. 442, 206v.

¹⁹ *...Item dixit ipse testes quos dictus Simon de negrono, patronus dicte naue, erat homo bonus et boni conditionis, et qui plano et simpliciter sua negociam faciebat et per tali habebatur et reputabatur in vico maris inter mercatoris catalanos et janienses de ipso simone noticiam habentes...* ARM, AH. 442, 207v.

²⁰ *Interrogatus quomodo sit quod dixit Simon esset deuotus Regni et dixit quod isto nauigante cum eodem in sua naue per dicta duo viagia, vidit et audiuit dictum patronum dicente multum bonum de domino nostro*

mallorquí que el va acompanyar dues vegades a Berberia e Ispania i que va treballar amb ell com traductor *-tursimany-*.

Desconeixem si va haver qualche tipus de càstig per aquest oficial reial, però d'existir degué ésser de tipus econòmic perque l'any següent el trobam, com hem vist, exercint el seu ofici i requisant unes espases que sortien sense permís.

Pitjor sort tindrà en Simó de Negrono. A Màlaga va caure malalt i va morir. Ens ho conta el mercader mallorquí Pere Rostell que aleshores també era a Màlaga. Com conegut seu, el va visitar freqüentment al llarg de la malaltia. Finalment, a la seva mort, fou enterrat a la ciutat musulmana, en l'església de Santa Maria construïda pels genovesos dins del seu *fonduch*.²¹

Conclusions

Fins ara coneixem les funcions recaptadores del guardià del port de Ciutat de Mallorca gràcies als pocs registres que ens han arribat fins avui en dia, però encara no l'havíem vist treballar dins la seva activitat diària.

D'ençà l'època de Sanç I, eren dues les persones encarregades d'aquest ofici: el que tenia el càrrec principal i que ostentava el títol de guardià i el seu soci, que, actuant en un altre nivell, no tenia unes obligacions legals tan clares com el guardià, tal i com hem vist en les seves respostes.

Amb Pere IV trobam un nou càrrec, anomenat *nunci custodi* del port, amb un sou sensiblement inferior als altres –100 sous davant las 35 lliures del guardià- del qual desconeixem les seves atribucions.

Rege aragonum, laudando ipsum multum inter alios principum ex quibus iste presunehat ipsum esset deuotum Regium. ARM, AH. 442, fol. 211r.

²¹ *Interrogatus in qua ecclesia dicti loci de Malica fuit sepultus dicit patronus, dixit quod in ecclesia beate Maria quam fecerunt istum Januenses...* ARM, AH. 442, 211r.